

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תצוה ופורים קטן, תשס"ח
מספר 743מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

להעלות נר תמיד

בראש פרשתנו נאמר למשה: "וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שִׁמְן זַיִת זָךְ כְּתִית לַמָּאֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד" (כז:כ). מה פירוש המלה "תמיד"? בזה נחלקו הפרשנים: רש"י מבאר שמדובר בנר שידלוק כל לילה, ואפילו כל הלילה, אבל לא ביום, כאשר "כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר 'עולת תמיד' (במ' כח:ו), ואינה אלא מיום ליום". כך מפרש גם ראב"ע על אתר: "טעם תמיד – כל לילה ולילה". פירוש זה מקבל חיזוק מהפסוק שאחריו (שם כא): "וַיִּצְרֹף אֹתוֹ אֶהְרֵן וּבְנָיו מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר", וגם מהכתוב: "אֲשֶׁר תָּמִיד תּוֹקֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֶה" (ויק' ו:ו). מהאמירה "לא תכבה" משמע שמדובר באש שבוערת כל הזמן ממש. עם זה רש"י מודה שלפעמים משמעות המילה "תמיד" היא - כל הזמן: "אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא"¹. מפירושים אלו אין משמע שיש הבדל כלשהו בין הנרות שבמנורה,² אבל רמב"ן סבור שיש לחלק בין הנר המערבי³ ובין יתר הנרות, כיוון שהנר המערבי דלק תמיד, היינו כל הזמן: "יהא נר מערבי דולק תדיר... תמיד לעולם". כך סובר גם הריטב"א: "שאר הנרות לא היה מספיק שמנם אלא עד הבוקר, אבל נר מערבי היה דולק כל הלילה וכל היום עד בין הערביים בדרך נס,⁴ בשעה שהיו ישראל עושים רצונו של מקום, וזה עדות לכל באי עולם שהשכינה בישראל"⁵. נס זה פסק עם מותו של שמעון הצדיק, כמסופר בגמרא: "ארבעים שנה שמש שמעון הצדיק היה... נר מערבי דולק, מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה" (יומא לט ע"א).

לכאורה יש הוכחה מהמקרא לשיטת רש"י. נאמר על שמואל הנביא בצעירותו (שמו"א ג:ג): "וַיִּנֶר אֶגְלֵהִים טָרָם יִכָּבֶה וּשְׂמוּאֵל שָׁכַב בְּהִיכַל ה'". מכאן משמע שהנרות לא היו דולקים במשך היום, אלא שלפי פירוש רד"ק על אתר הכוונה היא לשאר הנרות חוץ מנר מערבי: "היה זה קודם עלות השחר כי הנרות היו דולקים מערב עד בוקר... ונר מערבי בכל זמן היו מוצאים אותו דולק".

¹ אלא שגם בעניין לחם הפנים יש מחלוקת תנאים בשאלה אם הלחם היה צריך להיות על השולחן כל הזמן ממש, כדעת התנא קמא, או שמא די שיהיה כל לילה, כדעת רבי יוסי (מנחות יא ז). ההלכה נפסקה כתנא קמא, ודעה זו הביא רש"י בפירושו. עם זה, ממה שמובא בגמרא (בבלי מנחות צט ע"ב) משמע שהמחלוקת איננה על משמעות המילה "תמיד" אלא על השאלה אם פעם ביום נחשב "כל הזמן" או לא, והדבר צריך עיון.

² אמנם רש"י מציין על פי הנאמר בגמרא שנו מערבי היה דולק "לאחר שכבו שאר כל הנרות, ואף על פי שממנו מתחיל להדליק ערבית – בו היה מסיים הטבת נרות שחרית" (יומא לט ע"א). אלא שאין משמע מדבריו שהנר המערבי היה דולק כל הזמן ממש.

³ וכך רש"י מסביר את המונח "נר מערבי" (בבלי שבת כב ע"ב): "למאן דאמר במנחות מזרח ומערב מונחים סדר הקנים - קרי מערבי נר שני שבצד החיצון, שהוא במזרח, ולמאן דאמר צפון ודרום מונחים - אמצעי קרי מערבי, על שם שהיה פיו כנגד מערב וכל שאר הנרות כלפי האמצעית".

⁴ על פי הנאמר בגמרא: "עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות? אמר רב: זו נר מערבי, שנותן בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים" (שבת כב ע"ב). אלא שלא מובן מדוע נס זה איננו מופיע ברשימת הנסים שהתרחשו בבית המקדש (אבות ה:ה), וראה תפארת ישראל על אתר סימן יג.

⁵ חידושי הריטב"א שבת כב ע"ב.

מדוע ציווה הקב"ה על נרות המנורה שידלקו כל הלילה לפחות? מהמדרש (ויקרא רבה פרשה לא) משמע שמצווה זו מסמלת את הברית שנכרתה בין הקב"ה לעם ישראל:

בר קפרא פתח: 'כי אתה תאיר נרי' (תה' יח: כט). אמר הקב"ה לאדם: נרך בידי ונרי בידך. נרך בידי שנאמר: 'נר ה' נשמת אדם' (משלי כ: כז). נרי בידך 'להעלות נר תמיד'. אלא אמר הקב"ה: אם הארת נרי, הריני מאיר נרך.

במשך הדורות אף יוחס לנרות שבמקדש כוח על-טבעי, כשהתחילו להאמין שבכוחם להגן על עם ישראל. בפרספקטיבה זו אפשר להבין את מאמצי שלטונות סוריה לבטל את הדלקת הנרות במקדש בימי אנטיוכוס ואת להיטות כוחות השחרור לחדש אותה מוקדם ככל האפשר. וכך מתבטא המדרש בעניין זה:

מצווה אחת יש להם, שאם לא יעשו אותה, יאבדו מן העולם, וזו הדלקת נר בבית המקדש, שנאמר 'להעלות נר תמיד'... כל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהן מאירות תמיד בבית המקדש... אין ברייה יכולה להם, עמדו וטמאו כל השמנים שבבית המקדש, ולא נשתיר כי אם פך שמן שלא היו יודעים שהיה מונח תחת המזבח, ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים.⁶

לרמב"ם פירוש רציונלי. הוא מסביר שמטרת מצווה זו היא שבני-אדם יקבלו יראת כבוד כלפי בית המקדש ועל ידי זה יגיעו גם ליראת שמים ולקיום המצוות המעשיות, ואלה דבריו:

הוצבה נכחו מנורה כדי לרומם ולכבד את הבית, כי הבית, שנרות דולקים בו תמיד והפרוכת שלו חוצצת בעדו, עושה רושם גדול על הנפש, והרי יודע אתה שהתורה מדגישה את האמונה ברוממות המקדש ויראתו, כדי שתושג לאדם היפעלות של שפלות-ברך ושל קלות-ערך-עצמו בשעה שהוא רואה אותו. הוא אמר: (את שבתתי תשמרו) ומקדשי תיראו (ויק' יט: ל). הוא כרך זאת בשמירת שבת כדי להדגיש את יראת המקדש.⁷

רש"ר הירש נאמן לגישתו הפרשנית במקומות רבים ונותן כאן הסבר אלגורי למשפט "להעלות נר תמיד". הגמרא מציינת כי חובה להדליק את הפתיל "עד שתהא שלהבת עולה מאליה" (שבת כא ע"א). בהשוותו את אור המנורה לאור התורה הוא מבאר: "תפקיד מלמד התורה הוא לעשות את עצמו מיותר! אל יעמיד ה"כהן" את ה"הדיוט" במצב של תלות תמידית ממנו".⁸ דברים אלה היו כנראה אקטואליים בזמנו של הרב הירש, ואין ספק שהיום הם אקטואליים מתמיד.

אחרי חורבן בית המקדש תפס בית הכנסת את מקומו כמרכז הפולחן הדתי, ולאחר זמן החלו גם בבית הכנסת להציב נר תמיד, כפי שמתבטא בעניין מנחם הכהן:

יומם ולילה, בלי הפוגה, דולק בבית-הכנסת נר מיוחד, הנקרא 'נר תמיד' והוא אופייני לבית-כנסת. יש שקובעים אותו מעל ארון-הקודש, ויש שקובעים אותו על ה'עמוד' של שליח-הציבור, לפני לוח ה'שויתי'. מנהג זה מקורו ב'נר התמיד' שהיה דולק במשכן ובבית-המקדש, הנקרא גם 'נר מערבי'... משום-כך אכן נהגו בתחילה להדליק את נר-התמיד בבית-הכנסת בצד מערב, כפי שהיה במקדש. אבל עתה, כאמור, נוהגים להדליק את הנר בצד מזרח,⁹ לפני ארון הקודש או ה'עמוד'... 'נר התמיד' היה עשוי בדרך-כלל פתילה צפה בשמן בתוך קערית מיוחדת. בעדות המזרח הייתה המסגרת שהחזיקה את זכוכית 'נר התמיד' – 'קנדיל', עשויה כסף טהור... לאחרונה נפוץ ברוב בתי-הכנסת 'נר' חשמלי, שצורתו כמו נר ממש, אשר 'שלהבתו' מהבהבת ומבליחה בלי הרף.¹⁰

מתי הוחל במנהג זה? לא ברור כלל.¹¹ הרב יעקבסון רוצה לראות בדברי ה"כל בו" (סימן יז) המובאים להלן, יסוד למנהג זה:

⁶ י"ד אייזנשטיין, **אוצר המדרשים**, עמ' 192.

⁷ **מורה הנבוכים**, מהדורת שוורץ, ג, מה.

⁸ פירוש הרב שמשון רפאל הירש על התורה, ירושלים תשל"ד.

⁹ אלא שאייזנשטיין טוען: "נהגו להדליק נר תמיד בבית הכנסת בצד מערב כמו במקדש, ולא יפה עושים המדליקים הנר תמיד לפני ארון הקודש, ולא עוד אלא שיש בזה חשש מפני חוקות הגויים שגם הם מדליקים נר תמיד בראש בית תפילתם. ולכן צריכים לעשות איזה שינוי להניחו בכניסת הבית" (אוצר ישראל ערך נר). לא מצאתי הד כלשהו להסתייגות זו של אייזנשטיין במקום אחר.

¹⁰ הרב מנחם הכהן, "מקדש מעט – בית הכנסת וכליו", **מחניים**, גיליון 11, סיוון תשנ"ה.

¹¹ ראו י"מ תא-שמע, **התפילה האשכנזית הקדומה, פרקים באופייה ובתולדותיה**, ירושלים תשס"ג, בפרק "מקדש מעט" – הסמל והממשות", ובעיקר עמ' 206-201. תודתי ל"ר אהרן ארנד שהפנה אותי למקור זה.

נהגו כל העולם להדליק נר בבית הכנסת קודם שיכנס אדם שם להתפלל, ונראה בעיני כי טעם המנהג הזה משום הא דאמרינן בברכות (ו ע"א) 'עשרה קדמה שכינה ואתיא', על כן צריך להדליק הנר ולהקדים, ועוד מפני שכן היו עושים במקדש. אבל לא מדובר כאן ב"נר תמיד" אלא בנר שהיו מדליקים קודם שיגיעו המתפללים. מתברר שאמנם נהגו להדליק נרות בבית הכנסת לפני הגעתם של המתפללים, ולאחר זמן השאירו את הנרות דולקים בלי הפסקה. אין ספק שהדבר קל יותר בימינו, שמשתמשים בנר חשמלי, אלא שאי אפשר לדעת מתי השתרש מנהג זה שאנו נוהגים עכשיו להציב נר שדולק כל הזמן. עובדה מעניינת היא שהקראים התנגדו נמרצות למנהג זה בכל צורה שהיא, כפי שעולה מקטע גניזה קראי, וזה לשונו:

מתחייב שלא נעמיד את בתי הכנסיות במדרגה אחת עם המקדש... כי בתי הכנסיות אינם קודש. וכל מי שמדליק בהם נרות... מפני שהם קודש, עובר על מצוות א-להים ומקדש את מה שאיננו קודש... אבל המחייבים את הדלקת הנרות הם הרבניים.¹² מתברר שהקראים התנגדו נמרצות לגישת חז"ל שלפיה בית הכנסת משמש מעין תחליף לבית המקדש. בזה הם נאמנים לגישתם הכללית המתאפיינת בסירוב להשלים עם חורבן הבית עד שהחיים הדתיים נהפכו אצלם לכמעט בלתי נסבלים: הרי הטעם העיקרי הוא "זכר לחורבן" ולכן הם נמנעו מלהשתמש באור או באש בשבת, וגם ימים טובים, גם פורים וגם שמחת תורה נחשבו אצלם ימי צום או אבלות כבדה.¹³

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

¹² שם עמ' 205.

¹³ רפאל מאהלר, הקראים, תרגום מכתב-היד אפרים שמואלי, מרחביה 1949, עמ' 159-160.